

Salimov Salimbek Alisherovich

Ijtimoiy psixologiya. Etnopsixologiya ixtisosligi  
bo'yicha mustaqil izlanuvchi (PhD)

TMC instituti Markaziy ro'yxatga olish bo'limi bosh mutaxassisi

[IFeelSoStrong1@gmail.com](mailto:IFeelSoStrong1@gmail.com)

## TALABALARDA HUQUQIY ONG VA IJTIMOY MAS'ULIYATNING O'ZARO BOG'LIQLIGI

**Annotatsiya.** Ushbu ilmiy maqolada talabalarda huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyatning o'zaro bog'liqligi ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Huquqiy ong shaxsning amaldagi huquqiy me'yorlar, huquq va majburiyatlar, qonun ustuvorligi hamda huquqiy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini ifodalovchi murakkab psixologik hodisa sifatida qaraladi. Ijtimoiy mas'uliyat esa shaxsning jamiyat oldidagi majburiyatlarini anglash, o'z xatti-harakatlarining oqibatlarini oldindan baholash va ijtimoiy me'yorlarga muvofiq harakat qilishga tayyorligi bilan tavsiflanadi. Tadqiqotda huquqiy bilim, huquqiy qadriyatlar, huquqiy munosabat, ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy xulq-atvor o'rtasidagi o'zaro aloqalar nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tahlil natijalari talabalarining huquqiy ong darajasi oshishi ularning ijtimoiy mas'uliyatli xulq-atvorini shakllantirish uchun muhim psixologik shartlardan biri ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, oila, oliy ta'lim muhiti, tengdoshlar guruhi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar hamda raqamli axborot muhiti ushbu jarayonga ta'sir qiluvchi muhim ijtimoiy-psixologik omillar sifatida namoyon bo'ladi.

**Kalit so'zlar:** huquqiy ong, ijtimoiy mas'uliyat, talaba-yoshlar, huquqiy qadriyatlar, huquqiy xulq-atvor, ijtimoiy-psixologik omillar, shaxs, ijtimoiy me'yorlar, huquqiy madaniyat.

## ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ

**Аннотация.** В данной научной статье взаимосвязь правового сознания и социальной ответственности у студентов анализируется с социально-психологической точки зрения. Правосознание рассматривается как сложное психологическое явление, выражающее отношение личности к действующим правовым нормам, правам и обязанностям, нормам права, правовым ценностям. Социальная ответственность, с другой стороны, характеризуется осознанием индивидом своих обязательств перед обществом, предварительной оценкой последствий своих действий и готовностью действовать в соответствии с социальными нормами. В исследовании теоретически проанализировано взаимодействие правовых знаний, правовых ценностей, правоотношений, социальной ответственности, этических норм и социального поведения. Результаты проведенного анализа показывают, что повышение уровня правового сознания студентов является одним из важных психологических условий формирования их социально ответственного поведения. При этом семья, среда высшего образования, группа сверстников, национальные и общечеловеческие ценности, цифровая информационная среда выступают важными социально-психологическими факторами, влияющими на этот процесс.

**Ключевые слова:** правосознание, социальная ответственность, учащаяся молодежь, правовые ценности, правовое поведение, социально-психологические факторы, личность, социальные нормы, правовая культура.

## THE INTERDEPENDENCE OF LEGAL CONSCIOUSNESS AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN STUDENTS

**Annotation.** This scientific article analyzes the relationship between legal consciousness and social responsibility in students from a socio-psychological perspective. Legal consciousness

is considered a complex psychological phenomenon that reflects a person's attitude towards current legal norms, rights and obligations, the rule of law, and legal values. Social responsibility, on the other hand, is characterized by an individual's awareness of their obligations to society, the ability to anticipate the consequences of their actions, and a willingness to act in accordance with social norms. The study theoretically analyzed the interrelationships between legal knowledge, legal values, legal attitudes, social responsibility, ethical standards, and social behavior. The results of the analysis show that an increase in the level of legal awareness of students is one of the important psychological conditions for the formation of their socially responsible behavior. At the same time, the family, higher education environment, peer group, national and universal values, and digital information environment appear as important socio-psychological factors influencing this process.

**Keywords:** legal consciousness, social responsibility, students, legal values, legal behavior, socio-psychological factors, personality, social norms, legal culture.

**Kirish.** Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida yoshlarning huquqiy ongi va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar jamiyatning intellektual va ijtimoiy faol qatlamini tashkil etgani sababli ularning huquqiy bilimlari, huquqiy qadriyatlarga munosabati va ijtimoiy mas'uliyat darajasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy ong insonning huquq va majburiyatlarini anglash, qonun va huquqiy me'yorlarga munosabat bildirish, huquqiy hodisalarni baholash hamda o'z xatti-harakatlarini huquqiy talablar asosida tartibga solish imkonini beradigan psixologik va ijtimoiy hodisadir. Huquqiy ong faqat huquqiy bilimlar yig'indisi emas, balki shaxsning huquqiy qadriyatlari, e'tiqodlari, hissiy munosabati va huquqiy xulq-atvor motivlarini ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy mas'uliyat esa shaxsning jamiyatdagi o'rni va vazifalarini anglab yetishi, o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qilishi hamda ijtimoiy me'yor va qadriyatlarga muvofiq faoliyat yuritishini ifodalaydi. Mas'uliyatli shaxs o'z xatti-harakatining nafaqat shaxsiy, balki boshqa insonlar va jamiyat uchun yuzaga keladigan oqibatlarini ham hisobga oladi.

Shu nuqtayi nazardan, huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyat bir-biri bilan uzviy bog'liq psixologik hodisalar hisoblanadi. Huquqiy me'yorlarni anglash shaxsning o'z majburiyatlarini tushunishiga xizmat qilsa, rivojlangan ijtimoiy mas'uliyat ushbu huquqiy bilim va qadriyatlarni amaliy xulq-atvorda namoyon etishga yordam beradi.

Talabalik davri shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy xulq-atvori faol shakllanadigan davr hisoblanadi. Shu sababli mazkur davrda huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

**Metodologiya.** Tadqiqotning metodologik asosini shaxsning ijtimoiylashuvi, huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyatning shakllanishiga oid ijtimoiy-psixologik yondashuvlar tashkil etadi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o'rganish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish va psixologik-pedagogik manbalarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Huquqiy ong quyidagi tarkibiy komponentlar asosida ko'rib chiqildi:

- **kognitiv komponent** – huquq, qonun, huquq va majburiyatlar haqidagi bilimlar;
- **emotsional-baholovchi komponent** – qonun va huquqiy me'yorlarga munosabat;
- **qadriyat-motivatsion komponent** – qonuniylik, adolat va huquqiy qadriyatlarga bo'lgan e'tiqod;

- **xulq-atvor komponenti** – huquqiy me'yorlarga muvofiq harakat qilishga tayyorlik.

Ijtimoiy mas'uliyat esa shaxsning o'z majburiyatlarini anglash, qarorlarining oqibatlarini baholash, ijtimoiy me'yorlarga rioya qilish, boshqa insonlar manfaatlarini hisobga olish va o'z xatti-harakatlari uchun javob berish qobiliyati orqali tavsiflandi.

Tadqiqotning konseptual modeli quyidagi mantiqiy bog'liqlik asosida shakllantirildi:

**Huquqiy bilim → huquqiy qadriyat → huquqiy e'tiqod → ijtimoiy mas'uliyat → mas'uliyatli huquqiy xulq-atvor.**

Ushbu model huquqiy ongning rivojlanishi shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirishi mumkinligini nazariy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

**Muhokama va natijalar.** Huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyat o'rtasidagi munosabatni tushunishda shaxsning jamiyatdagi ijtimoiylashuv jarayoniga alohida e'tibor qaratish zarur. Inson jamiyatda mavjud bo'lgan huquqiy, axloqiy va ijtimoiy me'yorlarni o'zlashtirish orqali o'zining ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiradi.

Talabalarining huquqiy ong darajasi, avvalo, ularning huquq va majburiyatlari haqidagi bilimlari bilan belgilanadi. Biroq huquqiy bilimning mavjudligi avtomatik tarzda huquqiy xulq-atvorni ta'minlamaydi. Bilimning amaliy xulq-atvorga aylanishi uchun shaxsda huquqiy qadriyatlar va ichki e'tiqodlar shakllangan bo'lishi kerak.

Masalan, talaba universitetning ichki tartib-qoidalarini bilishi mumkin. Ammo ushbu qoidalarga rioya qilishni faqat jazodan qo'rqish asosida amalga oshirsa, uning huquqiy xulq-atvori tashqi nazoratga bog'liq bo'ladi. Agar talaba ushbu qoidalarining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa va ularni o'zining ichki qadriyatlari sifatida qabul qilsa, xulq-atvor ichki motivatsiya asosida shakllanadi.

Demak, huquqiy ongning yuqori darajasi shaxsda ijtimoiy mas'uliyatning rivojlanishi uchun muhim psixologik asos yaratadi.

**Xulosa.** Talabalarda huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyatning o'zaro bog'liqligi ijtimoiy-psixologik jihatdan murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. Huquqiy ong shaxsning huquqiy bilimlari, qadriyatlar, e'tiqodlari va xulq-atvor yo'nalishlarini shakllantirsa, ijtimoiy mas'uliyat ushbu bilim va qadriyatlarning real ijtimoiy xulq-atvorida namoyon bo'lishini ta'minlaydi.

Tadqiqotning nazariy tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalarining huquqiy bilimlari, huquqiy qadriyatlarga munosabati va qonuniy xulq-atvorga ichki tayyorligi oshgan sari ularning ijtimoiy mas'uliyat darajasi ham rivojlanishi uchun psixologik shart-sharoitlar kuchayadi.

Shu asosda talabalarda huquqiy ongni rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

talabalarining huquqiy bilimlarini oshirish;

huquqiy qadriyatlarni ichkilashtirishga yo'naltirilgan ta'limiy muhit yaratish;

ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiruvchi interaktiv metodlardan foydalanish;

talabalarda fuqarolik va ijtimoiy identifikatsiyani mustahkamlash;

huquqiy va axloqiy muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;

raqamli va media muhitda huquqiy axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalarini shakllantirish.

Umuman olganda, talabalarining huquqiy ongini rivojlantirish nafaqat ularning huquqiy bilimlarini oshirish, balki ijtimoiy mas'uliyatli, qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'ladigan va jamiyat oldidagi majburiyatlarini anglaydigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1977.
2. Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice. — San Francisco: Harper & Row, 1981.
3. Tyler T.R. Why People Obey the Law. — Princeton: Princeton University Press, 2006.
4. Ajzen I. The Theory of Planned Behavior // Organizational Behavior and Human Decision Processes. — 1991. — Vol. 50. — P. 179–211.
5. Allport G.W. The Nature of Prejudice. — Reading: Addison-Wesley, 1954.
6. Giddens A. Sociology. — Cambridge: Polity Press, 2009.
7. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе. — Москва: Педагогика, 1989.
8. Андреева Г.М. Социальная психология. — Москва: Аспект Пресс, 2001.
9. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология. — Москва: Академия, 2006.
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
11. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
12. O'zbekiston Respublikasining yoshlarga oid davlat siyosatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlari.